

ТИСЯЧОЛІТНІЙ ІЛЬКО

Поему-думу “ІЛЛЕЙКО, З БОГА ТУРЕЙКО” я писав на основі казок, билин, колядок, щедрівок та пісень. В основі сюжету — життя і подвиги билинного героя Іллі. На жаль, в Україні билини не збереглися... — така страшна руїна перейшла Україною за ці минулі тисячу років. Зате збереглася сила-силенна ще дохристиянських колядок і щедрівок. Усі дослідники акцентують нашу увагу на подібності билин і колядок. Олексій Дей у передмові до книжки “Колядки та щедрівки” (К., Наукова думка, 1965 р.) пише:

Образна й мовна палітра колядок та щедрівок багато в чому перегукується з билинами. Відзначаючи цей факт, І. Свенціцький пише: “Це близький зв’язок поетичних засобів, отож основних рис стилю... є тільки лишнім доказом похідного зв’язку між билинною епікою західно-північної Русі і святочною словесністю як білоруських волочобників і колядників, так і українських, особливо галичо-волинських і карпатських колядників”.

І далі процитує ще пару речень:

Так, типовий для українських колядок пісенний розмір часто зустрічається і в билинах (5+5)... Подібність до билин відчувається також у деяких типових ознаках художньої форми — алітераціях, асонансах, риторичних римах, паралелізмі, повторенні другої частини одного вірша в першій половині наступного... Дуже подібні картини військового життя удільної княжої доби зустрічаємо в колядках і билинах київського циклу.

Звідси стає зрозумілим, що билини творилися у Києві, а занесли їх на північ українські емігранти, переселенці з Русі, які й зберігали ці думи-пісні-билини як найсолодший спогад про свою батьківщину. Один із засновників т. зв. історичної школи Л. Н. Майков уважав, що билини творились впродовж X-XII віків, а встановились у XIII-XIV ст. “в епоху татарського ига, тогда, когда в народе еще жила память о первенствующем значении Киева, и до того, как определилась историческая роль Москвы” (*Былины в двух томах, Госиздат худ. лит., М., 1958, т. III, стор. XXVI*).

А з яким пієтетом пише про цей період В. В. Мавродин (“*Образование Древнерусского государства*”, стр. 289-290):

Богатыри “боронят” (він вжив українське слово, взявши його в лапки, бо не всі т. зв. “руські люди” його зрозуміють! — О. Р.) землю рускую... Их подвиги сказочны, как сказочен и прекрасен сам Киев, как сказочен и прекрасен в представлении народа киевский, героический период его истории; их дела — гордость народа, они — бессмертны, как бессмертен породивший образы своих витязей сам народ.

Але історичний зміст епосу був незрозумілий нащадкам, що виростили на Півночі, тому “...факты и события перепутаны и сдвинуты, имена искажены, ...”, а також, додамо від себе, дуже попсована мова, уже незрозуміла виконавцям пізніших часів.

Колядки збереглися надзвичайно чистими:

Ой славен козак да старший Павло
Хвалився конем перед королем,
Хвалився лучком перед гайдучком,
Хвалився мечем перед паничем,
Хвалився стрількою перед дівкою...

Як видно, кількість складів у одному рядку складає 5+5. Ось чому я написав свого “Іллейка” цим розміром, у догоду йому часто змінюючи наголос у словах, що, зрештою, є характерним для нашої мови ще з часів праіндоевропейщини чи, як зараз почали казати, з часів Оріяни. Бо наголос у нас не зафіксований за якимось певним місцем, як у новіших мовах, приміром, у латині і польській (другий склад з кінця) чи у латиській, чеській (перший склад слова).

Ще наведу цікаву думку видатного фольклориста Філарета Колесси:

“Та українські обрядові пісні, особливо ж колядки, містять у собі багато історичного елемента: вони підходять до билин київського круга тим, що зберегли, подекуди навіть вірніше, як билини, блискучі картини воєнного життя удільної княжої доби... В тій групі колядок ховалися риси й цілі картини старинного й зовсім не мужицького побуту; уся обстановка в сих колядках узята з воєнного життя і побуту князів та бояр.

Усе те показує, що в колядках маємо останки українського героїчного епосу з передхристиянської доби”.

Ось чому так рясно і органічно впліталися у поему слова, вирази та образи з колядок і щедрівок, які багато дослідників вважають старішими за билини.

Щодо назви річки, де народився Ілля — Б О Г. В “Енциклопедії українознавства”, т. I (Київ, 1993) читаємо: **“БОГ — одна з найбільших річок України”.**

В УРЕ т. I так пояснюється значення слова БОГ:

“Слово “бог” часто виводять від давньоіндійського bhaha (одне з божеств) або від іранського Bagha (добрий дух), але в мовах сх. слов’ян воно означало воду. Християнська церква використала популярне у слов’ян божество вологи та його назву “Бог”, зробивши з нього “бога отця-вседержителя”.

Звучання БУГ, Південний Буг замість БОГ (БІГ) є наслідком польського впливу. Бугом зветься і річка, яка тече на захід і північ, починаючись недалеко від Південного. Обидві ріки витікають з території, що вважається колискою праслов’ян, праукраїнців, тому й не дивно, що вони стали Богом для цих праслов’ян. Я дозволив собі поширити межі Волині до р. Бог, на Поділля, оскільки в той час ще жива була пам’ять про державу праукраїнців — Волинь (Волиняна), яка об’єднувала довколишні племена. Ось цитата із Аль-Масуді (20-50 рр. X ст.): **“Вище ми вже оповіли про короля, котрому в минулі часи підлягали інші їх королі, себто про Маджака — короля Валинани — народ, котрий є одним з основних славянських народів, вони поважаються, поміж їхніми народами і мали перевагу поміж ними”.** (В. Січинський “Чужинці про Україну” Київ, 1992, стор. 17).

Щодо імені героя. Здається, що “Ілля” це уже християнське. А слово “богатир” пояснюю як “з Бога тур”. Т У Р був уособленням сили і могутності і тому я дозволив собі таке словосполучення: “Іллейко, з Бога Турейко” або “Ілля, з Бога Тур”, бо дехто з авторів так і пояснює слово “богатир”.

Згадки про Гатила нав’язні чудовим романом Івана Білика “Меч Арея” (Київ, 1971, 1990).

Отже, читачу, тебе чекає зустріч із Іллейком, з Бога Турейком, українським богатирем, любимцем русів, русичів... Але ще раз нагадую — читати треба ритмічно, пересуваючи наголос на догоду ритму, як у піснях наших.

Автор

іще ж переднім топче копитом,
переднім топче, а заднім копа!
Взяла поганців та й оторопа:
Хто ж Бога тур сей і звідки взявся?
Аж тут Іллейко та й обіззався,
а обіззався — світ сколихнувся,
Чернігів навіть — і той жажнувся,
так і сипнуло листя з тополі,
присіли коні по всьому полю —

такого зику,
такого клику

не чули люди від чоловіка:
“Добридень, ГОСТИ! Я вас вітаю!
Я вам, незвані, пошанок даю!
Заходьте в хату, ідіть до столу!
Немає лави? — Лягайте долу!
Але ж і газді дайте шаноньку —

зніміть шапоньки —
та й ГОЛОВОНЬКИ!

Я влию меду, я влию пива —
сівба скінчилась — почалось жниво!
Ось вам і срібло! Ось вам і злото!
Їжте і пийте скільки охоти!
Ось вам над Руссю та й панування,
з її землею вічне єднання!”

Ілько літає,
Ілько гуляє,
мов рибка тая
та й по Дунаю!

Яка розкутість, яка відвага!
В Іллевих грудях клекоче брага.
Він чує, ніби переродився.
Для нього ніби сам день спинився,
І так татари уповільнились,
мов під водою та й опинились:
немов долина водою повна,

тіла їх стали немов із вовни,
і ніби в'язнуть, у річці пливши.

Ілько ж удвічі, вп'ятеро швидший!

Так і літає,
так і гуляє,
як рибка тая
та й по Дунаю!

Свої шабельки, свої мечики
здіймають дико
поганці з гиком,
та й завмирають враз безпорадно,
їх руки виснуть, падуть безвладно.
Хапають стріли свої погані,
що на три грані
були стругані,
кладуть на луки та й розривчаті,
в Ілька ціляють завзяті таті!
Але допоки долетить стрілка —
Ілька нема вже — куриться тільки,
вже у другому кінці він поля.
Що змах — то триста поганців долі!
Хапають в руки списи поганці —
та то лиш присмак в Ілковім танці:
мечем обкрутить списи ті вражі —
і на льоту їх в снопи пов'яже!
Ой де Іллейко конем проліта —
за ним просіка ще й трупом вкрита!
Він не на кутні — широко сміється,
до білих шатер пробивається.
Ой у тих шатрах — поганські царі
з дружиноньками стоять у парі,
стоять беззбройні, простоволосі,
із перестрашу аж безголосі.

Епос, представлений О. Різниченком, являє собою велику художню, філософську та ідеологічну цінність. Дух народу розлитий буквально в кожній клітинці, в кожному рядку цієї вагомій літературній будівлі. Російські малохудожні переклади — билини київського циклу про Іллю Муромця значно поступаються варіантам, запропонованим нашим поетом. Найголовніше полягає в тому, що в російських билинах бачимо іншого Іллю. Він мало чим нагадує українського воїна. Демонструючи силу, він здебільшого є носієм московської ментальності. А це суперечить правді. Адже Ілля — дитя Київської Русі. І він мусив би нести в своїй душі високу духовну ментальність, високе моральне багатство. Нічого цього ви не знайдете в російських билинах про Іллю Муромця.

Зате як чудово розкриває потужну і водночас ніжну духовну красу юного, а потім молодого і зрілого Іллейка сучасний український поет. Порушуються автором численні морально-філософські, етичні і навіть політичні проблеми. Це робиться уміло, без натяжки й метушні — за законами мистецькими. А зробити це дуже нелегко. Винятки, що-правда, трапляються (на кшталт: «хати ставали незаміними», «з піснею легше за працю браться», «природа має свої резони, незрозумілі людському грону» і т. д.), Вони — як випадкові камінчики на гігантському зеленому лузі, всіяному чудовим пахучим різнотрав'ям... То хай би пан Олекса усе ж таки і їх повизбирував!

Цитувати і аналізувати цей пречудовий епос далі не буду: маємо в Україні цілі хмари молодих і не дуже молодих критиків та літературознавців. Тож хай беруться до справді вдячної роботи, зауважу тільки, що «Іллейком» будуть зачитуватися дітки. От де благодать для них та зразок!

Маємо, слава Богу, таки ж видатного поета. Віддаймо йому належне. Сотнями чорних ночей він ішов до цього світлого Дня. Сонця тобі, Олексо! Сонячної наснаги і Любові!

... «Іллейко...» чудовий! Автор нутром відчув билинну дідизну.

Читав і втішався розкутістю його уяви, дотичної до тексту епосу, органічністю вживання у фантастичний світ, мальовничістю багатьох епізодів, вигадливістю, а то й чаром словника, як і мовними обертонами, зрештою, філософією, яка ненав'язлива, і від того ще відчутніша, загалом же — тією непростотою простотою і мудрим наївом, які рідкість у комп'ютерному часі і без яких подібні речі немислимі.

Годилося б видати поему масовим тиражем — вона того варта. Бачу її в широкому форматі, текстовій свободі, «крупнозернистості» шрифту, зухвало ілюстровану — на межі традицій і модерну, без різкого перевисання в той чи той бік.

Хай буде так!

